

Ilam University

Iranian Association
of Constitutional Law

Comparative Study of the Method of Compensation for Damages by the Unknown Cause in Iranian and Malaysian Laws

Reza Hossein Gandamkar¹

1. Associate Prof. in Private Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran. E-mail: rh.gandamkar@qom.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 4 Jan 2025

Received in revised form 31 Jan 2025

Accepted 26 Feb 2025

Available online 31 Mar 2025

Keywords:

cause,
general cause,
distribution of liability,
market share,
joint and several liability.

Establishing the causal relationship in civil liability by the injured party is one of the most important factors for success in civil liability litigation. The causes of civil liability are diverse and different. Sometimes the cause of damage is single, sometimes multiple, and in the latter case, in some cases, multiple simultaneous and sometimes non-simultaneous. In each of these cases, since the cause or causes of damage are known, it is not difficult to determine the cause or causes. One of the controversial causes in establishing civil liability is the general cause. Individuals of a limited and specific group simultaneously attempt to perform a similar harmful act, and as a result of the harmful act, one of them suffers harm, but it is not clear which of them caused the harm to the injured party and the real cause cannot be identified. What is certain is that the action of one of them caused the damage, and the main question is which factor should the judge consider responsible for the damage? This problem has gained double importance, especially with the scientific, industrial and economic development and the formation of consumer societies. Legal systems, jurists and lawyers have developed and presented various solutions to solve this challenge. In this article, using an analytical, descriptive and comparative method in Malaysian law, which is based on the common law legal system, and Iranian law, which is influenced and adapted from Imami jurisprudence, we seek to answer the question of which of the various solutions is more just and consistent with the principles of Iranian law. It seems that the solution of joint and several liability against the injured party and the distribution of liability between the factors is fairer and closer to justice.

Cite this article: Gandamkar, Reza Hossein. (2025). Comparative Study of the Method of Compensation for Damages by the Unknown Cause in Iranian and Malaysian Laws. *Comparative Studies on Islamic Countries Law*, 3 (1), 1- 24. <http://doi.org/10.22034/lcs.2025.2050342.1084>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22034/lcs.2025.2050342.1084>

Publisher: Ilam University.

Ilam University

Iranian Association
of Constitutional Law

مطالعه تطبیقی شیوه جبران خسارت سبب مجمل در حقوق ایران و مالزی

رضا حسین گندمکار^۱

۱. دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: rh.gandomkar@qom.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۱۱

کلیدواژه‌ها:

سبب،

سبب مجمل،

توزیع مسئولیت،

میزان سهم در بازار،

مسئولیت تضامنی.

اثبات رابطه سببیت در مسئولیت مدنی توسط زیان‌دیده از مهم‌ترین عوامل موفقیت در دعوی مسئولیت مدنی است. اسباب ایجاد مسئولیت مدنی متنوع و متفاوت هستند. گاهی سبب ایجاد ضرر واحد است و گاه متعدد و در فرض اخیر در مواردی تعدد هم‌زمان است و گاهی غیر هم‌زمان در هریک از این حالات به دلیل معلوم بودن سبب یا اسباب زیان تعیین سبب یا اسباب دشوار نیست. یکی از اسباب مناقشه برانگیز در ایجاد مسئولیت مدنی سبب مجمل است. افراد یک گروه محصور و معین به‌طور هم‌زمان اقدام به انجام فعل مشابه زیان‌باری می‌کنند و در اثر عمل زیان‌بار یکی از آن‌ها به شخصی آسیب می‌رسد ولی معلوم و مشخص نیست که عمل کدام یک از آن‌ها موجب ضرر به زیان‌دیده شده است و عامل واقعی قابل شناسایی نمی‌باشد آنچه مسلم است این است که اقدام یکی از آنان زیان را به بار آورده است و سؤال اصلی این است که دادرسی کدام عامل را مسئول خسارت قلمداد نماید؟ این مشکل بخصوص با توسعه علمی صنعتی و اقتصادی و تشکیل جوامع مصرفی اهمیتی دوچندان یافته است. نظام‌های حقوقی، فقها و حقوقدانان راهکارهای گوناگونی را برای حل این چالش وضع و ارائه نموده‌اند. در این نوشتار با روش تحلیلی و توصیفی و تطبیقی در حقوق مالزی که مبتنی بر نظام حقوقی کامن‌لا است و حقوق ایران که از فقه امامیه متأثر و اقتباس شده است به دنبال پاسخ به این پرسش هستیم که از میان راه‌حل‌های گوناگون، کدام یک عادلانه‌تر و با مبانی حقوق ایران هماهنگ است. به نظر می‌رسد راه‌حل مسئولیت تضامنی در برابر زیان‌دیده و توزیع مسئولیت بین عوامل منصفانه‌تر و به عدالت نزدیک‌تر است.

استناد: گندمکار، رضا حسین (۱۴۰۴). مطالعه تطبیقی شیوه جبران خسارت سبب مجمل در حقوق ایران و مالزی. *مطالعات تطبیقی حقوق کشورهای اسلامی*، ۳ (۱)، ۱-۲۴.

<http://doi.org/10.22034/lcs.2025.2050342.1084>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه ایلام.

مقدمه

برای تحقق مسئولیت مدنی سه رکن ضرر، فعل زیان بار و رابطه سببیت بین زیان وارده و فعل زیان بار ضروری است. وجود این سه عنصر در کلیه دعاوی مسئولیت مدنی لازم و ضروری است. اثبات رابطه سببیت در صورت وجود سبب واحد یا اسباب متعدد طولی و عرضی خیلی دشوار نیست و راه حل های حقوقی مختلفی برای یافتن سبب از طرف قانون گذاران و حقوق دانان ارائه شده است. مشکل اساسی اثبات رابطه سببیت در موردی ظاهر می شود که چند عامل به طور هم زمان اقدام به انجام فعل مشابه ای می کنند و فعل یکی از آنان باعث ضرر به زیان دیده می شود. به عنوان مثال سه نفر شکارچی هم زمان اقدام به شلیک گلوله می نمایند و در اثر اصابت گلوله یکی از ایشان عابری مصدوم می شود یا بیماری دارویی را از داروخانه خریداری و مصرف می کند و دچار عارضه شده یا فوت نماید و تولیدکنندگان داروی مزبور متعدد باشند و نتوان اثبات نمود که داروی تولیدی کدام یک از تولیدکنندگان دارو موجب بیماری یا فوت شده است. در مثال های مزبور آنچه قطعی است مصرف یک دارو از یک تولیدکننده خاص موجب زیان های فوق شده است لیکن معلوم نمی شود که داروی کدام یک از تولیدکنندگان بوده است. گاه موضوع از این پیچیده تر می گردد به عنوان مثال در اثر آلودگی زیست محیطی که منابع متعددی دارد شخصی که دچار عارضه قلبی یا ریوی است و استنشاق این نوع هوا برای او مضر است در اثر استنشاق هوای آلوده آسیب می بیند حال سؤال این است که کدام عامل باعث این زیان شده است و خواهان علیه کدام یک از عوامل مزبور باید طرح دعوی کند و از چه طریقی می تواند عامل آسیب را به دادگاه معرفی کند و مطالبه خسارت نماید.

در حالت تعدد ظاهری اسباب که معلوم باشد فعل زیان بار تنها یک عامل دارد؛ ولی مشخص نباشد که کدام عامل سبب ورود زیان است، عدالت مقتضی آن است که به روشی زیان وارده جبران گردد؛ اما چالش اصلی پیش از هر چیز تعیین مسئول نهایی جبران زیان است (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۴: ۲۱۵). در سبب مجمل در حقوق مالزی و ایران شیوه های گوناگونی برای جبران زیان پیشنهاد شده است. در حقوق ایران در مقررات قانون مدنی و مسئولیت مدنی در خصوص سبب مجمل بحثی نشده است ولی قانون گذار در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ماده ۴۷۷ و ۴۷۹ راه حل های مختلفی را در این رابطه به تبعیت از فقه امامیه پیش بینی کرده است. حقوق مالزی به عنوان یک کشور مسلمان تحت تأثیر نظام حقوقی کامن لا از راه حل های آن نظام حقوقی در رابطه با سبب مجمل بهره است. مقایسه تطبیقی این دو نظام حقوقی می تواند در رفع برخی از معضلات این موضوع حقوقی کمک کند. در این نوشتار پس از بیان مباحث مقدماتی، هر یک از راهکارهای موجود در دو نظام حقوقی تبیین شده و سپس مورد نقد و بررسی قرار می گیرد و در پایان راهکار مناسب تر مورد شناسایی قرار خواهد گرفت.

۱. مفاهیم

در این مبحث، به ارائه مفاهیم مرتبط با موضوع می پردازیم. این مفاهیم شامل علت، توزیع مسئولیت، سبب و سبب مجمل است.

۱-۱. سبب

سبب عاملی است که از وجود آن وجود مسبب لازم آید و از عدم آن عدم مسبب؛ بنابراین سبب با مسبب رابطه ای وجودی و عدمی می یابد و در بین عوامل ایجاد زیان باید دنبال یافتن عاملی بود که چنین خصوصیت دوگانه ای را

با نتیجه حاصله یعنی زیان داشته باشد و در صورتی که عاملی واجد یکی از این دو ویژگی باشد سبب نخواهد بود. در کامن لا از این معیار به بات فور^۱ یعنی اگر نبود نام برده می‌شود یعنی عاملی که اگر نبود زیان وارده به وقوع نمی‌پیوست (strong, 2007: 89). لیکن با توجه به تعریفی که از سبب شد بات فور فقط روی وجه منفی سبب تأکید دارد اما به وجه مثبت آن نمی‌پردازد لذا از این جهت این تعریف ناقص است و از طرفی با مفهوم شرط خلط می‌شود زیرا از نظر منطقی شرط عاملی است که از عدم آن عدم امر مشروط لازم می‌آید ولی از وجود آن امکان وجود هست یعنی از جهت منفی قطعاً فقدان شرط عدم تحقق مشروط را به دنبال دارد اما از جهت مثبت با وجودی امکان وجود یا مشروط را به همراه دارد پس در نتیجه معیار بات فور هماهنگ با وجه منفی شرط خواهد بود اما آنچه مهم است این است که برای آنکه عملی سبب محسوب شود باید حتماً مؤثر در وقوع زیان وارده بوده و شرط ضروری آن باشد. لازم به ذکر است بعضی از فقهای امامیه نیز سبب را معادل معیار بات فور تعریف کرده‌اند و فرموده‌اند: سبب عاملی است که اگر نبود زیان به وقوع نمی‌پیوست اما این تعریف مورد اقبال سایر فقها قرار نگرفته است.

۱-۲. علت

مفهوم علت و سبب به هم نزدیک هستند و در تعریف علت گفته‌اند: علت نزدیک‌ترین عامل به زیان است به‌عنوان مثال اگر شخصی چاهی حفر کند و دیگری سنگ لغزنده‌ای کنار آن قرار دهد و شخص ثالثی شیء برنده یا حیوان درنده‌ای را در چاه قرار دهد و عابری در اثر برخورد با سنگ در چاه سقوط کند و در اثر اصابت به شیء برنده آسیب ببیند یا حیوان درنده او را بدرد در اینجا نزدیک‌ترین عامل به زیانشی و حیوان است و سایر عوامل مسئولیتی ندارند. در ماده ۳۳۲ قانون مدنی در فرض اجتماع سبب و مباشر قانون مباشر یا همان عامل نزدیک به حادثه را ضامن می‌شناسد در این وضع سبب و علت یکی هستند اما در فرض اقوی بودن سبب یعنی عامل دورتر این عامل مسئول است پس از نظر قانون مدنی باید در حادثه موجب زیان باید سبب را یافت که گاه عامل نزدیک یا همان علت است و گاه عامل دور که اصطلاحاً سبب نامیده می‌شود و مقصود از سبب در مسئولیت مدنی همین عامل است.

۱-۳. رابطه سببیت

مقصود از رابطه سببیت وجود زنجیره ارتباطی بین زیان وارده و عامل زیان است. برای ایجاد مسئولیت مدنی کافی نیست که فقط فعل زیان‌بار به وقوع بپیوندد یا صرفاً زیان به بار آید بلکه باید بین زیان و فعل زیان‌بار ارتباط سببی وجود داشته باشد یعنی زیان نتیجه فعل زیان‌بار باشد و از آن ناشی شده باشد. در مقررات ضمان قهری و مسئولیت مدنی بدون تصریح و تعریف رابطه سببیت از الفاظی از قبیل ناشی شدن باعث شدن و موجب شدن نام برده شده است که بر ضرورت وجود رابطه سببیت دلالت می‌کند.

۱-۴. سبب مجمل

سبب مجمل از دو کلمه سبب و مجمل تشکیل شده است. تعریف سبب در فوق اجمالاً اشاره شد. در مورد سبب مجمل فقها و حقوق دانان تعاریف متعددی ارائه نموده‌اند. به اعتقاد برخی از حقوقدانان سبب مجمل هنگامی مطرح خواهد شد که

علم اجمالی وجود داشته باشد که سبب یگانه زیان یکی از چند عامل محصور است؛ ولی سبب نهایی ورود زیان را نتوان تعیین نمود و به همین جهت مسئول واقعی پرداخت خسارت به صورت قاطعانه قابل شناسایی نباشد (باریک لو، ۱۳۹۲: ۱۲۳). می‌توان گفت در سبب مجمل، در بین عوامل یک عامل موجب ورود زیان است که به جهت متعدد بودن عوامل احتمالی زیان، قابل شناسایی نباشد؛ مانند آن که یکی از چند داروی خریداری شده که مشخص نیست کدام یک توسط بیمار مصرف شده است، موجب فلج شدن او شده باشد. در چنین مواردی، اینکه چه کسی مسئول خسارت باشد بستگی به دیدگاه‌های حقوقی موردنظر در این خصوص دارد.

اجمال و «مجمّل» ریشه در مباحث علم اجمالی دارد که در دانش اصول فقه از آن بحث می‌شود. در توضیح سبب مجمل حقوقدانان نیز از تعبیر «علم اجمالی» استعانت می‌جویند (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۴: ۲۱۵)؛ که از موضوعات مورد بحث علم اصول است. گاهی از علم اجمالی با نام قطع اجمالی نیز یاد می‌شود (صدر، ۱۴۰۵: ۱۰۵)؛ علم اجمالی به معنای علم توأم با شک و تردید است. به تعبیر دیگر مقصود از علم اجمالی علم به قدر مشترک (قدر جامع) همراه با تردید به تعداد احتمالات اطراف علم است (صدر، ۱۴۰۵: ۲۲۸). آن هنگام که تنها یکی از چند عامل، سبب ورود زیان به زیان دیده باشد و به خاطر تعدد عوامل احتمالی، نسبت به هر عامل تردید داریم که آیا او سبب زیان است یا عامل دیگر، در این حالت علم اجمالی به ورود ضرر توسط یکی از این چند عامل داریم. به تعبیر دیگر، به اینکه زیان توسط یکی از این چند عامل محقق شده است قطع داریم؛ ولی در اینکه کدام عامل، سبب واقعی زیان محسوب می‌شود، تردید داریم.

گفتنی است که اصولیون در دو بحث جداگانه علم اجمالی را مطرح می‌نمایند؛ ایشان هم در خلال مباحث قطع و هم در مباحث شک به علم اجمالی می‌پردازند؛ زیرا از یک سو علم اجمالی علم به وجود تکلیف و منجز است و از سوی دیگر علم اجمالی همراه با تردید و شک است. به همین جهت از یک سو باید در خلال مباحث قطع و علم به آن پرداخت و از سوی دیگر باید در بحث شک و اشتغال آن را مورد بحث قرار داد.

شایان توجه است که سبب مجمل هنگامی مصداق پیدا می‌نماید که در بین عوامل احتمالی زیان هیچ عامل طبیعی وجود نداشته باشد؛ زیرا آن هنگام که یکی از عوامل طبیعی باشد و یا قابلیت مسئولیت نداشته باشد، علم و قطع به تحقق مسئولیت وجود نخواهد داشت؛ بلکه امکان دارد یک عامل طبیعی سبب زیان بوده و هیچ‌یک از عوامل مسئول نباشند؛ همچنان که ممکن است سبب یکی از عوامل انسانی بوده و همان عامل مسئول باشد؛ بنابراین علم اجمالی محقق نخواهد بود؛ اما زمانی که همه عوامل احتمالی، قابلیت مسئولیت داشته باشند، قاطعانه می‌توان گفت یکی از همین عوامل سبب زیان است؛ ولی آن عامل یگانه، میان اطراف علم اجمالی ناشناخته مانده است. با توجه به تعدد عوامل دخیل در وقوع خسارت، در بحث از سبب مجمل، لازم است عنوانی برای این عوامل در نظر گرفته شود. وجود این عنوان از یک سو به اختصار در عبارات کمک می‌نماید و از سوی دیگر موجب پیشگیری از خلط مباحث می‌شود. به نظر می‌رسد عنوان «عوامل احتمالی زیان» برای این منظور مناسب باشد.

۲. تطبیق بحث علم اجمالی بر سبب مجمل

چگونگی ایجاد علم اجمالی در مباحث اصولی مطرح شده است و علم اجمالی به لحاظ چگونگی شک، تقسیمات متفاوتی دارد. در ادامه به برخی از این تقسیمات اشاره می‌شود:

۲-۱. تقسیم علم اجمالی به اعتبار تعداد موارد مشکوک

گاهی اطراف علم اجمالی (موارد مشکوک) محدود و کم شمار است و گاه اطراف علم اجمالی غیر محصور و پر تعداد است. اصولیون حالت اول را تحت عنوان شبهه محصوره و حالت دوم را تحت عنوان شبهه غیر محصوره مورد بحث و نظر قرار می‌دهند (مکارم شیرازی، ۱۴۲۸: ۲۵۹). آنگاه که اطراف شبهه محدود باشد، به خاطر آنکه با ارتکاب همه اطراف علم اجمالی قطعاً تخطی از تکلیف رخ خواهد داد، احتراز از همه اطراف شبهه ضروری دانسته شده است؛ اما هنگامی که اطراف شبهه چنان زیاد باشد که خردورزان علم اجمالی را نادیده بگیرند و یا آن را وهم به حساب آورند پرهیز از اطراف شبهه ضروری دانسته نشده است (انصاری، ۱۴۲۸: ۲۵۷).

به نظر می‌رسد در اجمال سبب نیز اگر عوامل احتمالی زیان و اطراف علم اجمالی محدود باشد، به جهت علم به مسئولیت یکی از این عوامل نتوان همه را فاقد مسئولیت دانست. در واقع حکم به عدم مسئولیت ناقض علم یاد شده است؛ بنابراین در چنین حالتی باید راهی برای توزیع مسئولیت میان عوامل پیدا نمود؛ اما چنانچه عوامل احتمالی زیان، چنان زیاد باشند که ارتباط دادن زیان با هر یک از عوامل، نامتعارف تلقی شده یا احتمال سبب بودن عامل بسیار ناچیز تلقی شود، نمی‌توان هیچ‌یک از عوامل احتمالی را مسئول جبران زیان دانست؛ زیرا یکی از ارکان مسئولیت مدنی ارتباط عرفی یا وجود رابطه متعارف سبب و زیان است؛ در حالی که در این‌گونه موارد چنین ارتباطی احراز نمی‌شود. در واقع برای حکم به مسئولیت، باید در دادگاه اثبات شود که فعل خواننده و تحقق زیان رابطه علی و معلولی دارند. بدیهی است که در چنین مواردی نمی‌توان شخص معینی را مسئول جبران زیان قلمداد نمود یا تحت تعقیب قرار داد؛ همچنان که نمی‌توان راهی برای مطالبه خسارت از شخص یا اشخاصی پیدا نمود (حکمت‌نیا، ۱۳۸۹: ۲۴۱). شاید به همین دلیل باشد که دیه «قتیل الزحام» از بیت‌المال پرداخت می‌شود.

در هر صورت، به نظر می‌رسد چنانچه عوامل احتمالی زیان پر شمار و شبهه غیر محصوره باشد، مورد از مصادیق سبب مجمل محسوب نمی‌شود؛ و مناسب است از اصطلاح سبب ناشناس استفاده کنیم. در این نوشتار موضوع بحث شبهه محصوره است.

۲-۲. تقسیم‌بندی به اعتبار ارتباط و عدم ارتباط موارد مشکوک

گاهی اطراف علم اجمالی به گونه‌ای باهم ارتباط دارند که یکی عام و یکی خاص است. این حالت تحت عنوان اقل و اکثر در کتب اصولی مطرح شده است (مشکینی، ۱۳۷۴: ۶۶). مثلاً اگر اطراف علم اجمالی دو مبلغ باشد و معلوم نباشد خواننده مبلغ بیشتر را به خواهان بدهکار است یا مبلغ کمتر را؟ در این حالت به مبلغ کمتر حکم می‌شود و خواننده از مبلغ بیشتر تبرئه می‌شود. البته اگر ارتباط اقل و اکثر وثیق‌تر باشد با عنوان اقل و اکثر ارتباطی مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنان که در غیر این حالت اقل و اکثر استقلالی نامیده می‌شود.

گاهی هم اطراف علم اجمالی اموری هستند که هیچ ارتباطی به یکدیگر ندارند. این حالت با عنوان «دوران امر بین متباینین» شناخته می‌شود. مثلاً اگر قاضی بداند یکی از دو یا چند متهم قطعاً مجرم است، در این حالت نمی‌تواند هر دو را تبرئه نماید؛ زیرا تبرئه هر دو، قطعاً ناروا است و به تضييع حق مجنی علیه و حتی احیاناً هرج و مرج خواهد شد.

به نظر می‌رسد سبب مجمل، با حالت دوران امر بین متباینین تطابق بیشتری داشته باشد. چراکه در سبب مجمل نیز اطراف علم اجمالی تباین دارند؛ از یک سو تردیدی نیست که یکی از عوامل احتمالی زیان، سبب واقعی زیان است و از طرف دیگر، این عوامل احتمالی هیچ ارتباطی به یکدیگر ندارند. به تعبیر دیگر اقل و اکثر استقلالی یا ارتباطی نیستند. در چنین حالتی نیز، بر فرض محصور بودن عوامل احتمالی، مسئول ندانستن تمامی آن‌ها، می‌تواند حق زیان‌دیده را پایمال کند؛ مگر مجوزی برای پرداخت خسارت از جای دیگری وجود داشته باشد. در صورتی که اسباب نا محصور باشند فرض تحت عنوان سبب ناشناس است (محسنی و مرادی، ۱۳۸۹: ۲۹۷) و از موضوع بحث اسباب مجمل خارج است. پس نتیجه می‌گیریم که در صورت اجمال در تعدد عوامل مسئولیت منتفی نمی‌شود لیکن مشکل اصلی که باقی می‌ماند این است که کدام یک از عوامل مسئول جبران خسارت است. نظر به پیچیدگی موضوع در نظریات حقوقی و قوانین موضوعه در نظام‌های مبتنی بر حقوق کامن لا در آراء محاکم راه‌حل‌های متعددی برای انتساب مسئولیت و جبران خسارت ارائه شده است که در ادامه به بررسی این راه‌حل‌ها می‌پردازیم.

۲-۳. شروط مسئولیت ناشی از سبب مجمل

برای ایجاد مسئولیت مدنی ناشی از سبب مجمل اجتماع وجود شرایط زیر ضروری است

اولاً: وجود علم با توجه به اینکه ترکیبی از علم به ورود زیان و مردد بودن عامل زیان در میان جمع وجود دارد، این علم، علم اجمالی نامیده می‌شود.

ثانیاً: محصوره بودن شبهه دومین شرط الزام این است که تعداد افراد شبهه باید محصوره باشد. در مواردی که علم اجمالی به سبب زیان وجود دارد نوعی شبهه در خصوص مسئول خسارت وجود دارد که به نظر می‌رسد با تعیین نوع شبهه می‌توان حکم شبهه غیرمحصوره و محصوره را از یکدیگر تفکیک نمود (میر داداشی و دیگران، ۱۳۹۸: ۷۸).

ثالثاً: قدام هم‌زمان همه اعضا: عواملی که یکی از آن‌ها قطعاً موجب ورود زیان شده است. در واقع زمانی می‌توان حکم به مسئولیت افراد جمع بدهیم که همه عوامل فعال بوده‌اند.

رابعاً: مقصر نبودن زیان‌دیده: چهارمین شرطی که برای تحقق بحث مسئولیت مدنی سبب مجمل گروه پزشکی مورد نیاز است، عدم تقصیر زیان‌دیده است؛ زیرا وظیفه هر انسانی این است که اموال خود را از هر خطر مادی و معنوی حفظ کند؛ بنابراین هرگاه زیان‌دیده در نتیجه اتلاف و یا تسبیب یا هر عمل دیگری که دارای مسئولیت مدنی است در شرف تحمل ضرر بیشتری باشد باید در صورت توانایی از ورود ضرر بیشتر جلوگیری کند و اگر خودداری یا سهل‌انگاری کند اقدامی منفی به ضرر خود کرده و مسئول می‌باشد (داراب پور، ۱۳۹۰: ۸۸).

۳. تبیین و بررسی شیوه‌های موجود در توزیع مسئولیت در سبب مجمل در حقوق ایران و مالزی

در بحث از سبب مجمل در پاسخ به این سؤال که مسئول جبران خسارت در فرض اجمال سبب کیست؟ در پاسخ به این سؤال با توجه به حدوث زیان از سوی اسباب اجمالی و ضرورت جبران ضرر زیان‌دیده در حقوق ایران و مالزی (به تبعیت از نظام کامن لا) و همچنین سایر نظام‌های حقوقی راه‌حل‌های متعددی پیش‌بینی شده است ولیکن هنوز راه‌حل جامع و قطعی ارائه نشده است.

۳-۱. مسئولیت تضامنی عوامل احتمالی زیان در برابر زیان دیده

مقصود از مسئولیت تضامنی مسئولیت کلیه اسباب در جبران کامل خسارت زیان دیده است لیکن با پرداخت خسارت به وسیله یکی از آنان سایر مسئولین نیز بری می‌شوند (ماده ۳۱۷ و ۳۱۹ ق.م). مسئولیت تضامنی همه عوامل یکی از پاسخ‌هایی است که پیش روی چالش اجمال سبب قرار گرفته است. قانون‌گذاران برخی از کشورها برای عوامل متعدد در فرض اجمال سبب، مسئولیت تضامنی در نظر گرفته‌اند. به‌عنوان مثال قانون مدنی آلمان در ماده ۸۳۰ در فرض تردید سبب واحد در میان عوامل متعدد زیان، به استناد آنکه سبب زیان غیرقابل تعیین است همه عوامل را مسئول می‌شناسد (صفایی، رحیمی، ۱۳۹۴: ۲۱۶). به‌طور کلی حقوقدانان غربی تمایل بیشتری به این روش توزیع مسئولیت دارند (کاتوزیان، ۱۳۷۱: ۸۱). حسن این نظریه این است که نفع زیان دیده با اعمال این شیوه تأمین شده و جبران خسارت در عمل به وقوع خواهد پیوست. در حقوق ایران نیز برخی از حقوقدانان تمایل به نظریه مسئولیت گروهی عوامل زیان دارند (کاتوزیان، ۱۳۷۱: ۶۲) و مواد ۱۴ ق.م و ۱۶۵ قانون دریایی این نوع از مسئولیت را پذیرفته‌اند. مسئولیت تضامنی از جهاتی به نفع زیان دیده است این نوع مسئولیت تضمینی برای حقوق خواهان، سهولت اثبات دعوی و او به آسانی می‌تواند دعوای خویش را با معرفی عوامل زیان اثبات کند به‌عبارت‌دیگر کافی است که وی تمام عوامل را به دادگاه معرفی کند و نیازی به اثبات انتساب زیان به سبب خاص ندارد؛ و از طرف دیگر در صورت اعسار یک یا چند نفر از عوامل می‌تواند خسارت خود را از سایرین مطالبه کند و موجب تحقق عدالت اصلاحی است (جعفری چالستری و دیگران، ۱۳۹۸: ۸۸). لیکن با این نقد مواجه است که اصل عدم مسئولیت تضامنی است زیرا این اصل خلاف اصل برائت است و موجب می‌شود شخص مسئولیت دیگران را هم بر عهده بگیرد. پس برای اعمال این نوع مسئولیت باید قانون‌گذار به‌طور صریح بدان تصریح کند در غیر این صورت اصل عدم آن است. لذا در موارد خاص مانند غصب قانون‌گذار به‌عنوان یک راه‌حل استثنایی بدان تصریح کرده است (رنجبر و دیگران، ۱۳۹۹: ۶۰-۸۳). از سوی دیگر بر اساس نظر فقهای امامیه دین واحد قابل تحقق در ذمه‌های متعدد نمی‌باشد و لذا عقد ضمان مقتضای ضمان نقل ذمه به ذمه است و امکان ضمانت تمام دین در عقد واحد برای چند ضامن نادرست است (جعفری چالستری و دیگران، ۱۳۹۸: ۸۸).

غیرقابل تحقق بودن دین در ذمه‌های متعدد را قابل‌پذیرش به نظر نمی‌رسد؛ زیرا از یک سو ضمان تضامنی در مواردی ویژه همچون تعاقب ایادی در غصب و مقبوض به عقد فاسد پذیرفته شده است (خویی، ۱۳۷۱: ۴۶۷). از سوی دیگر اعتبار «قلیل المؤمنه» است و تحقق یک دین در ذمه‌های گوناگون در عالم اعتبار چندان دشوار نیست؛ به‌ویژه که نهایتاً دین یک‌بار پرداخت خواهد شد. هم‌چنین باید افزود اگر تعدد دین قابل‌پذیرش نمی‌باشد تعدد مسئولیت با مشکل عقلی مواجه نیست کما اینکه در واجبات کفایی و کفالت و ضمان عهده وجود مسئولین متعدد در برابر دین واحد پذیرفته شده است.

با این حال، پذیرش نظریه فوق با این ایراد مواجه است که یقیناً میان زیان وارد شده و یکایک عوامل احتمالی زیان، رابطه سببیت برقرار نیست. بر این اساس، با حکم به «تقصیر گروهی» عوامل احتمالی زیان و مسئولیت تضامنی ایشان، یقیناً افرادی بی‌گناه، مسئول شناخته خواهند شد؛ بنابراین، در حالت اجمال سبب، نمی‌توان همه عوامل را هم‌زمان مسئول خسارت دانست. ضمن آنکه در برابر مخالفت مشهور با تضامن، عملاً نظریه فوق در حقوق ایران دشوار می‌نماید. در حقوق مالزی در دعوای فیر چایلد علیه گلن‌هاون در سال ۲۰۰۲ خواهان در حین کار کردن

در کارخانه‌های متعددی در معرض مواد سمی خطرناک قرار گرفت و باعث شد فیبر خاصی از مواد مذکور وارد ریه خواهان شده و به تومور تبدیل و در نهایت به مرگ او منجر شود ولی تشخیص کارخانه‌ای که موجب این زیان شده بود ممکن نبود دادگاه عالی بر این نظر بود که اثبات زیان و کارخانه عامل این زیان بر عهده خواهان است ولی در عمل امکان اثبات عامل زیان از سوی خواهان وجود نداشت در نتیجه دعوای او با شکست مواجه شد اما مجلس اعیان رأی داد همه خواندگان در برابر زیان دیده مسئولیت تضامنی دارند (steel, ۲۰۰۹: ۲۲۹، روا نانی، ۱۳۹۸: ۵۷). این رویه در دعوای بعدی مشابه مورد تبعیت قرار نگرفت و در دعوای بار گر علیه کروس در سال ۲۰۰۶ در موردی مشابه دعوای فیر چایلد مجلس اعیان حکم به مسئولین نسبی خواندگان داد (روانانی، ۱۳۹۹: ۵۹). در نهایت قانون غرامت ۲۰۰۶ مسئولیت تضامنی خواندگان را تصویب کرد. در دعوای دو شکارچی در سال ۱۹۴۸ که هم‌زمان شلیک کردند و اصابت گلوله یکی از آنان موجب آسیب خواهان شد خواهان دعوا را علیه هر دو خوانده مطرح کرد دادگاه استدلال نمود که همه اسباب برابری دادگاه احراز می‌کند هر دو خوانده مسئول این دعوی هستند (Howarth, 1995: 5-6).

۳-۲. تساوی مسئولیت عوامل احتمالی زیان در برابر زیان دیده

در حقوق مالزی متأثر از کامن لا در صورت پیچیدگی عوامل و عدم امکان انتساب دقیق هر حادثه به عامل زیان بر مبنای بند ۱ ماده ۱۰ قانون خطای مشترک اگر با توجه به همه شواهد و قراین اثبات درجات تقصیر مقدور نباشد مسئولیت به‌طور مساوی بین عوامل تقسیم می‌گردد (احمدوند، ۱۳۸۴: ۴۶-۴۷). لیکن بین خواندگان بر اساس میزان تقصیر و در صورت عدم اثبات میزان تقصیر به‌تساوی مسئولیت بین آنان توزیع می‌شود. بر اساس این نظر باید مسئولیت را میان همه عوامل احتمالی تقسیم کرد در این نظر، بار مسئولیت میان اطراف شبهه به صورت مساوی تقسیم می‌شود. توجیهی که برای این نظریه مطرح شده است، آن است که عوامل همه در ایجاد حادثه نقش داشته‌اند و خسارت در نتیجه اقدام ایشان محقق شده است [اگرچه در واقع فقط یک نفر سبب ورود زیان است]. به تعبیر دیگر اقدام مشترک همه عوامل موجب شده است که یک سبب خسارتی به بار آورد. در نتیجه مسئولیت ایشان مشترک است و این مسئولیت مشترک نباید تجزیه شود (صفایی، رحیمی، ۱۳۹۴: ۲۲۹).

در مثال کشته شدن اسب یک کشاورز با گلوله یکی از شکارچینی که به صورت گروهی به شکار مجاز پرداخته‌اند، در مقام تعیین موضع نظام حقوقی ایران بعضی از حقوق‌دانان عقیده دارند: «...تنها راه‌حلی که به نظر می‌رسد این است که اگر اقدام به شکار مستلزم ارتکاب تقصیری باشد، زبانی که به بار آمده معلول این تقصیر جمعی دانسته شود و همه از این باب مسئول قرار گیرند (کاتوزیان، ۱۳۷۱: ۸۲)». نقدی که بر این نظر می‌توان وارد نمود این است که اگرچه هدف اصلی این نظر جبران عادلانه خسارت است؛ اما این نظریه در جایی کاربرد دارد که همه عوامل مقصر باشند اما در صورتی که بعضی عوامل مقصر و بعضی بدون تقصیر باشند یا همه بدون تقصیر باشند این نظر قابل اعمال نیست دلیل احتمالی گرایش برخی نظام‌های حقوقی به این نظریه آن است که با تساوی زیان میان همه عوامل احتمالی فشار اقتصادی کمتری به ایشان وارد می‌آید و در هر صورت خسارت برای زیان دیده جبران می‌شود لذا در آرای دادگاه‌های امریکا گاهی حتی اگر عامل احتمالی زیان اثبات کند در ایجاد زیان نمی‌توانسته است نقشی داشته باشد، باز هم میرا از مسئولیت تلقی نشود (کاتوزیان، ۱۳۹۵: ۴۴۵).

همچنین یکی از محاسن این نظریه آن است که از ابتدا مسئولیت هر یک از عوامل احتمالی زیان از ابتدا قطعی و مشخص است. بر اساس این نظریه، دادرس با چالش چگونگی تعیین میزان مسئولیت و محاسبه آن و مدد گرفتن از نظریه کارشناس و مانند آن مواجه نخواهد بود (رنجبر و دیگران، ۱۳۹۹: ۶۰-۸۳).

علیرغم اینکه مسئولیت سبب مجمل و تعدد اسباب در مسئولیت مدنی متفاوت است لیکن با توجه به پیچیدگی موضوع در سبب مجمل و عدم امکان یافتن سبب واقعی می‌توان از قواعد تعدد اسباب بهره جست. نظریه توزیع مسئولیت در بین عوامل در حقوق ایران در مقررات مختلفی مورد قبول قرار گرفته است مگر آنکه میزان تأثیر عوامل اثبات شود در مواد ۵۲۶ قم ۱ و ماده ۴۷۷ و ۴۷۹ (عابدی، ۱۳۹۲: ۳). اصل بر تساوی مسئولیت عاملین زیان است مگر خلاف آن ثابت شود که در اسباب مجمل با توجه به قطعیت ورود زیان از جانب یک عامل ولو ناشناس امکان اثبات میزان تأثیر منتفی است. این راه حل مبتنی بر عدل و انصاف است وقتی که قطع داریم که ضرر از طرف یک عامل وارد شده است ولی در بین جمع معلوم نیست هریک از عوامل می‌توانند مسئول باشند بر این اساس توزیع مسئولیت بین آنان عادلانه خواهد بود. البته در صورت تقصیر آمیز بودن اقدام برخی از آن‌ها عرف مسئولیت را متوجه افراد مقصر نموده و خسارت بین آنان توزیع می‌شود.

همچنین در اتقان این نظر می‌توان گفت که این نظریه با قواعد ناظر به تأثیر علم اجمالی در شناسایی تکلیف سازگار است. چراکه علی‌الاصول قاعده کلی در علم اجمالی تقسیم به تساوی است و سایر روش‌ها جنبه استثنایی دارد (صفایی، رحیمی، ۱۳۹۴: ۲۲۹). با این وجود به نظر می‌رسد علم اجمالی تنها منجز اصل تکلیف و به تعبیر حقوقی اصل مسئولیت باشد. در واقع اینکه کیفیت و چگونگی توزیع مسئولیت از خود علم اجمالی بر نمی‌آید.

شاید بتوان قاعده فقهی عدل و انصاف یا تنصیف را به عنوان دلیل این نظریه در فقه امامیه تلقی نمود. برخی از حقوقدانان امکان جریان این قاعده را در حل چالش سبب مجمل مورد بحث قرار داده‌اند (حکمت نیا، ۱۳۸۹: ۲۴۵)؛ اما عمده ایرادی که به ارتباط این قاعده با نظریه یاد شده وارد شده است، آن است که ادله لفظی این قاعده مربوط به جایی است که اصل تکلیف نسبت به هر یک از اطراف علم اجمالی ثابت بوده و تنها میزان آن مشکوک باشد، در حالی که در سبب مجمل، اصل تکلیف هر یک از اطراف علم اجمالی (عوامل احتمالی زیان) به پرداخت خسارت، اثبات نشده است (حکمت نیا، ۱۳۸۹: ۲۴۸)؛ بنابراین، استناد به قاعده یاد شده کمکی به اثبات این نظریه در حقوق ایران نمی‌نماید.

همچنین برای اثبات تطابق این نظریه با حقوق ایران، به آراء وحدت رویه و مقررات جزایی استناد شده است که بیشتر مربوط به شرکت در جنایت یا تعدد اسباب به نظر می‌رسد. بر مبنای این مقررات اصل تساوی در مسئولیت تثبیت شده و این اصل در سبب مجمل هم جاری تلقی شده است. ماده ۴۷۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «هرگاه کسی در اثر رفتار عده‌ای کشته یا مصدوم شود و جنایت، مستند به برخی از رفتارها باشد و مرتکب هر رفتار مشخص نباشد، همه آن‌ها باید دیه نفس یا دیه صدمات را به‌طور مساوی بپردازند.» (رنجبر و دیگران، ۱۳۹۹: ۸۳).

ذیل ماده ۴۷۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نیز می‌تواند به‌عنوان دلیلی بر پذیرش نظریه تساوی در برخی مصادیق عنوان شود. ماده ۴۷۷ پیرامون علم اجمالی به وقوع جنایت توسط یکی از چند نفر وضع شده است. قسمت

اخیر این ماده مربوط به در مورد جنایت بر عضو است. این بخش از ماده یاد شده در مورد جنایت بر عضو در فرض سوگند متهمان بر بی‌گناهی خودشان، حکم به تساوی مسئولیت متهمان در پرداخت دیه نموده است. به نظر می‌رسد در ماده ۴۷۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و همچنین ماده ۴۷۷ این قانون، همانند آرای وحدت رویه و دیگر مواد مورد استناد، علت مسئول دانستن همه عوامل احتمالی آن است که رفتار تمامی ایشان غیرمجاز است. به تعبیر دیگر این ماده خصوصیتی دارد که با وجود آن قابل تعمیم به سبب مجمل در باب مسئولیت مدنی نیست. همچنین اصل تساوی در تعدد اسباب نیز بر فرض اثبات ارتباط وثیقی با سبب مجمل نخواهد داشت؛ زیرا در تعدد اسباب همه عوامل در تحقق مسبب نقش دارند در حالی که در سبب مجمل تنها یک عامل نامعلوم مسبب را به وجود آورده است؛ بنابراین، نمی‌توان قاطعانه گفت نظام حقوقی ایران یا فقه امامیه با نظریه فوق همسو است؛ اگرچه نظریه تساوی قدمت بیشتری داشته و مورد پذیرش مشهور فقها واقع شده باشد.

۳-۳. تعیین مسئول زیان بر اساس قرعه

از جمله راه‌های تعیین مسئول پرداخت خسارت در سبب مجمل قاعده قرعه است. فقها این قاعده را در دو حالت کلی جاری می‌دانند اول جایی که حقیقت در واقع معین بوده ولی به جهت عوارضی بر ما نامعلوم باشد. دوم هرگاه حقیقت بین دو یا چند چیز مردد باشد و تعیین آن بر ما لازم باشد (نراقی، ۱۳۷۵: ۶۶۳). به نظر می‌رسد سبب مجمل از مصادیق حالت دوم باشد؛ زیرا در سبب مجمل نیز مسئول نهایی جبران خسارت بر ما مجهول است و باید آن را تعیین نماییم. در قانون مجازات پیشین، معیار تعیین مسئول پرداخت دیه در برخی موارد، قرعه بود. قانون‌گذار در ماده ۳۱۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، در فرض متهم بودن دو نفر به ارتکاب قتل و ادعای هر یک به قاتل بودن دیگری قرعه را معیار تعیین مسئول نهایی پرداخت دیه قرار داده بود؛ البته این شیوه در صورتی بود که علم اجمالی بر وقوع قتل توسط یکی از آن‌ها وجود داشت. باین‌حال، قانون‌گذار در قانون مجازات ۱۳۹۲ این ماده را حذف نمود و به جای آن معیارهای دیگری را به‌عنوان راهکار مواجهه با علم اجمالی مطرح نمود.

مزیت به کارگیری قاعده قرعه نسبت به سایر روش‌های توزیع مسئولیت در آن است که قاعده قرعه مستند به دلیل روایی است و از دیرباز مورد قبول فقهای امامیه واقع شده و به آن عمل شده است. به گفته برخی از فقها برای قاعده قرعه سه تعبیر روایی وجود دارد؛ «القرعة لكل امرٍ مشکل»، «القرعة لكل امرٍ مشتبہ» و «القرعة لكل امرٍ مجهول» و با توجه به عمل فقهای اصحاب به این روایت‌ها، جایی برای مناقشه در سند آن باقی نمی‌ماند (مرعشی نجفی: ۳۶۵ - ۳۹۶). برخی از فقها نیز برای مشروعیت قرعه به برخی آیات قرآن اتکا نموده و به تعداد معتابه‌ای از روایات و اجماع فقها استناد نموده‌اند (نراقی، ۱۳۷۵: ۶۴۰ - ۶۵۳). در هر صورت با وجود اجماع نمی‌توان روایات یاد شده را حتی اگر سند آن ضعیف باشد نادیده گرفت؛ زیرا عمل اصحاب و اجماع ایشان جابر ضعف سند خواهد بود؛ بنابراین قاعده قرعه از جهت مدرک اعتبار لازم را دارد.

باین‌حال باید گفت که محل جریان قاعده «القرعة لكل امرٍ مشکل» علی‌الاصول جایی است که راه‌حل دیگری به‌غیر از قرعه برای حل چالش نباشد (شبیبری زنجانی، ۱۳۸۲: ۵۶۵۷). به همین جهت در هر مورد بایستی به اندازه‌ای تفحص صورت پذیرد که اطمینان حاصل شود هیچ راه‌حلی به‌جز قرعه باقی نمانده است؛ بنابراین، قرعه آن‌چنان‌که به نظر می‌رسد دادرسی را تسهیل نمی‌نماید.

علاوه بر این، نهایتاً قاعده قرعه یک دلیل ظنی است و همواره این احتمال وجود دارد که با اعمال این قاعده، کسی که واقعاً سبب خسارت نبوده است، محکوم به پرداخت خسارت شود و مسئول واقعی از تحمل تبعات رفتار خودش مصون بماند. شاید به همین خاطر باشد که قانون‌گذار در سال ۱۳۹۲ این شیوه توزیع مسئولیت را از متن قانون مجازات حذف نمود. درهرحال، استفاده از این شیوه توزیع مسئولیت تنها زمانی قابل‌پذیرش است که هیچ‌یک از شیوه‌های دیگر پذیرفته نشود.

در بررسی‌هایی که در برخی نظام‌های حقوقی از جمله مالزی انجام، مصداقی برای اعمال این قاعده در سبب مجمل پیدا نشد. درهرصورت، به نظر می‌رسد با توجه به مدارک قاعده قرعه، در دوران معاصر، معیار قرعه تنها در نظام‌های حقوقی اسلامی وجود داشته باشد.

۳-۴. تعیین مسئول زیان با سوگند

یکی دیگر از شیوه‌های توزیع مسئولیت تمسک به سوگند عوامل احتمالی زیان است. این شیوه در ماده ۴۷۷ و ۴۸۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ پیش‌بینی شده است. بر اساس دو ماده یاد شده، هرگاه ارتکاب قتل توسط یکی از متهمان معلوم باشد، در صورت فقدان لوث، صاحبان حق قصاص می‌توانند از متهمان بخواهند که اتیان سوگند نمایند. در این وضعیت اگر برخی از متهمان از اتیان سوگند خودداری نمایند، هم او مسئول پرداخت دیه شناخته خواهد شد. همچنین اگر امتناع کنندگان متعدد باشند، دیه میان ایشان به نسبت مساوی تقسیم خواهد شد.

به نظر می‌رسد قانون‌گذار این شیوه را در موارد خاصی معتبر دانسته و آن را راهکاری برای مطلق موارد علم اجمالی قلمداد ننموده است؛ بلکه این روش منحصر به موردی است که در نص قانونی فوق‌الذکر از آن یاد شده است و تنها در مورد قتل و در جایی که لوث وجود نداشته باشد، به کار می‌آید.

نکته حائز اهمیت این است که قانون‌گذار در نص فوق در فرضی که امتناع کنندگان از اتیان سوگند متعدد باشند، حکم به تساوی مسئولیت بین ایشان نموده است؛ بنابراین می‌توان گفت: قانون‌گذار تقسیم مسئولیت به صورت مساوی را در مواردی پذیرفته است.

درهرحال تعیین مسئول پرداخت خسارت با سوگند یکی از راهکارهایی است که در موارد خاصی علم اجمالی را به علم تفصیلی تبدیل می‌نماید و یا دست‌کم با سازوکار خاصی، تردید و ابهام را در مقام عمل مرتفع می‌سازد و به این ترتیب مسئولیت را توزیع می‌نماید.

۳-۵. تعیین مسئول زیان بر پایه انتخاب زیان‌دیده

تبصره ماده ۴۷۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، انتخاب مجنی علیه یا اولیای دم را معیار تعیین مسئول نهایی پرداخت دیه معرفی نموده است.

با عنایت به متن تبصره ماده مذکور به روشنی معلوم می‌شود که این معیار مختص جایی است که منشأ تحقق علم اجمالی اقرار متهمان باشد؛ یعنی در جایی که تعدادی متهم شناسایی شده و هر یک از ایشان اقرار نموده باشد که جنایت توسط خود او محقق شده است، اختیار با مجنی علیه یا اولیای دم خواهد بود که یک از متهمان را مسئول پرداخت دیه قلمداد نماید.

شایان گفت است که با عنایت به ماده مذکور و کلمات فقها به نظر می‌رسد زیان دیده یا ورثه او نمی‌توانند با اعمال این شیوه بیش از یک نفر را مسئول نهایی دیه معرفی نموده و ایشان را مشترکاً مسئول پرداخت دیه معرفی نمایند.

با ملاحظه‌ی ماده فوق‌الذکر می‌توان گفت شیوه توزیع زیان در این مورد خاص آن است که زیان دیده یا ورثه او یکی از اقرار کنندگان را تعیین نموده و خسارت از او مطالبه شود. علاوه بر اینکه با مراجعه به آثار فقهی معلوم می‌شود مبنای چنین حکمی عمل اصحاب به روایتی است که علاوه بر اینکه مخالف اصل است از نظر سندی دارای ایراد بوده و مرسل نیز محسوب می‌شود (شهید ثانی: ۱۷۷).

بنابراین، چنین راهکاری فراگیر نخواهد بود و مختص به موارد منصوص است. به همین جهت در جایی که یکی از دو عامل احتمالی با اقرار و دیگری با شهادت و مانند آن برای محاکمه حاضر شده باشند، برخی فقها حکم به تنصیف دیه نموده‌اند (نجفی، ۱۳۹۳: ۲۲۴).

۳-۶. پرداخت زیان از اموال عمومی (بیت‌المال)

در نظام جمهوری اسلامی ایران یکی از طرق جبران زیان در صورت سبب مجمل پرداخت از بیت‌المال است (خمینی امام)، (۱۳۸۵: ۴۷۵) مثلاً اگر در اثر ازدحام شخصی کشته شود و قرائنی دال بر انتساب قتل به جماعتی نباشد یا قاتلی فرار کند و به دسترسی نباشد و اموالی نداشته باشد دیه از بیت‌المال پرداخت می‌شود و به نظر بعضی از فقها موارد پرداخت از بیت‌المال تمثیلی و قابل تسری به سایر موارد است (خویی، ۱۳۹۶: ۱۲۶). قانون بیمه اجباری وسایل نقلیه (مصوب ۱۳۸۷) در فرض نامشخص بودن عامل زیان، در ماده ۱۰ به بعد «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی» را مسئول پرداخت خسارت شناخته است. در فقه امامیه پذیرفته شده است که مواردی از هزینه‌ها از بیت‌المال پرداخت شود از جمله جایی که مقتول شناسایی شده و قاتل او نامعلوم باشد (فیض کاشانی، ۱۵۸). علت حکم یادشده چنین بیان شده است که بر اساس موازین شرع نباید خون انسان مؤمن پایمال شود (فیض کاشانی، ۱۵۸).

حسن این شیوه آن است که بار مسئولیت بین آحاد جامعه سرشکن می‌شود و عواملی که واقعاً در ورود خسارت نقشی نداشته‌اند، بار مالی چندانی متحمل نمی‌شوند. از سوی دیگر با اعمال این شیوه جبران خسارت برای زیان دیده با آسودگی بیشتر محقق می‌شود.

نقص این نظریه را نیز می‌توان چنین تبیین نمود که عامل واقعی زیان بار مالی چندانی متحمل نمی‌شود و از تحمل تبعات رفتار خود رها می‌شود. علاوه بر اینکه چنین شیوه‌ای زمانی به سود جامعه خواهد بود که اولاً آحاد جامعه پرداخت‌کننده مالیات باشند و ثانیاً اقتصاد کشور با چالش روبرو نبوده و بتوان این بار مالی را نیز بر جامعه تحمیل نمود.

شایان ذکر است که در حال حاضر «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی» مصداق بیت‌المال در موارد الزام به پرداخت دیه از بیت‌المال است. با این وجود در حقوق ایران مسئولیت «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی» محدود به موارد منصوص است و قابل تعمیم به موارد دیگر به نظر نمی‌رسد.

گفتنی است که برخی از مواد قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ پرداخت دیه از بیت‌المال را به‌عنوان راهکاری برای توزیع مسئولیت مطرح نموده است. در این شیوه مسئولیت بین آحاد جامعه تقسیم می‌شود و با پرداخت دیه از بیت‌المال مآلاً خسارت پرداختی بین آحاد جامعه تقسیم شده است.

مراجعه به نصوص قانونی مرتبط با این شیوه (مواد ۵۸، ۲۳۶، ۲۴۴، ۲۵۵، ۳۳۳، ۳۳۴، ۴۷۰، ۴۷۵، ۴۷۷، ۴۸۴) روشنگر این نکته است که این راهکار محدود به مصادیق خاصی بوده و مختص جایی است که اولاً: جنایت ارتکاب یافته، قتل باشد. ثانیاً: متهمان متعدد باشند. ثالثاً: لوث وجود نداشته باشد. رابعاً: همه متهمان بعد از مطالبه اولیای دم، بر برائت خود سوگند یاد نمایند.

پرداخت خسارت به هزینه دولت در سال ۱۹۹۵ در انگلستان تصویب شد و مبنایان تئوری همدردی است بر این اساس دولت موظف به جبران زیان بزه دیدگان است و برای مشارکت همگان از بودجه عمومی دولت زیان جبران می‌شود (حاجی ده آبادی، ۱۳۸۸: ۲۵۹).

بنابراین به نظر می‌رسد در حال حاضر در نظام حقوقی ایران و مالزی راهکار فوق نیز چندان گسترده نبوده و جوابگوی اغلب مسائل اجمال سبب نباشد. از طرفی موجب رهایی عاملین زیان از مسئولیت مدنی و تحمیل هزینه مسئولیت آنان بر جامعه می‌شود که معقول به نظر نمی‌رسد لذا توسعه این شیوه بر موارد دیگر ممکن است به سود جامعه و زیان دیده منتهی شود. از طرف دیگر موارد مصرف بیت‌المال مشخص است و به‌عنوان یک راه‌حل عام و کلی برای جبران خسارات نباید تلقی شود (ذره‌پرور، ۱۴۰۲: ۲۹۱، صفری، ۱۳۸۹: ۷۳).

۳-۷. توزیع مسئولیت به نسبت سهم در بازار

در مواردی از قبیل مصرف داروهای تولیدی چند کارخانه که موجب زیان به زیان دیده شده و معلوم نباشد که داروی تولیدی کدام کارخانه زیان را به بار آورده است رویه برخی از محاکم کامن لا توزیع مسئولیت بین تمامی عوامل به نسبت میزان سهم آن‌ها در بازار می‌باشد. در دعوی سیندل علیه ابوت لابوراتریز در سال ۱۹۸۰ مادر سیندل داروهایی برای جلوگیری از سقط جنین مصرف کرد ولی طفل او مبتلا به سرطان شد معلوم نبود داروی کدام تولیدی این زیان را ایجاد کرده است (Howarth, 1995). دادگاه رأی به تسهیم زیان به مقدار سهم تولیدکنندگان در بازار مصرف داد (شیروانی، مرتضوی لنگرودی: ۹۷). این رأی بر واقعیت‌های عملی متکی است و می‌توان در موارد آلودگی‌های زیست‌محیطی و موارد مشابه از آن بهره برد.

۳-۸. ولایت حاکم

ضرورت حمایت از شخص زیان دیده پرداخت خسارت است. قاضی از باب ولایت می‌تواند دخالت کرده و شیوه جبران را معلوم کند و با توزیع مسئولیت اقدام به فصل خصومت کند (صفری، ۱۳۷۹: ۷۹). در فقه اسلامی موارد دخالت قاضی فراوان است مثل الزام به نفقه-اجرای حدود اجبار ممتنع. از جهت دیگر در موارد علم اجمالی دوران بین محذورین است و در این حالت اصل تخییر جاری می‌شود کما اینکه در عبادات نیز در صورت دوران امر بین حرمت و وجوب مکلف مخیر به انتخاب است و حاکم می‌تواند در بین مظنونین اختیار یا آن‌ها را تبرئه کند (صفری، ۱۳۷۹: ۶۷). ایراد این نظران است که اولاً معیار تشخیص دادرس مشخص نشده است ثانیاً اعمال بدون قید و شرط آن می‌تواند به خودسری قضات و ایجاد هرج‌ومرج قضایی و تشتت در آراء منجر شود.

۳-۹. عدم تحقق مسئولیت مدنی به جهت عدم شناسایی عامل واقعی زیان

در گذشته رویه قضایی برخی کشورهای اروپایی همچون فرانسه، حکم به بی حقی زیان دیده می‌نمود. استدلال رویه قضایی فرانسه در گذشته آن بود که به علت ناشناخته بودن سبب زیان، وجود رابطه سببیت اثبات پذیر نیست. به تعبیر دیگر با فرض مجهول بودن سبب زیان یک رکن تحقق مسئولیت مدنی، یعنی رابطه سببیت اثبات نخواهد شد. در حقوق کامن لا و مالزی نیز قاعده اولیه برای اثبات سبب بات فور (اگر نبود) است و به استناد به این قاعده هر یک از عوامل احتمالی زیان می‌توانند تبریئه شوند زیرا هریک از عوامل اگر نباشند زیان محقق نمی‌شود (Howarth, 1995: 90).

امروزه حتی در کشورهای یاد شده نیز این راه حل متروک واقع شده است. علت این امر آن است که نظریه مزبور هماهنگ با عدالت نبوده و با منطق حقوق نیز ناسازگار است.

برخی از حقوقدانان غیر عادلانه بودن و غیرمنطقی بودن اندیشه فوق را در فرضی که برخی عوامل احتمالی زیان برخوردار از بیمه باشند، شدیدتر تلقی نموده‌اند (صفایی، رحیمی، ۱۳۹۴: ۲۱۶)؛ درحالی که به نظر می‌رسد مسئولیت شرکت بیمه فرع بر اثبات مسئولیت بیمه شده باشد. همچنین برخلاف تلقی فوق، به نظر می‌رسد که معاف ندانستن شرکت بیمه از مسئولیت، مطابق با منطق حقوقی و عدالت نباشد؛ مگر قرارداد بیمه به شکلی تنظیم شده باشد که صرف طرح دعوی علیه بیمه شده، شرکت بیمه را مسئول پرداخت خسارت نماید؛ اما به نظر می‌رسد با وجود کارشناسان زبده‌ی حقوقی در شرکت‌های بیمه عملاً چنین قراردادی را منعقد نخواهند ساخت.

نظریه مزبور را به شکل دیگری نیز می‌توان مورد انتقاد قرار داد. همان گونه که پیش‌تر نیز گفته شد، در سبب مجمل هنگامی که عوامل احتمالی زیان محصور و کم شمار باشند، مسئول ندانستن هیچ‌یک از عوامل احتمالی، برخلاف علمی است که در فرض تحقق علم اجمالی برای دادرس وجود دارد. در واقع دادرس می‌داند که حتماً سبب زیان در بین عوامل احتمالی زیان است؛ به تعبیر دیگر دادرس قطع دارد که یکی از همین چند عامل سبب واقعی زیان است. با حکم به بی حقی خواهان و حکم به عدم مسئولیت هیچ‌یک از این عوامل احتمالی زیان، قطعاً خلاف تکلیف شرعی و قانونی رفتار شده و حق زیان دیده پایمال شده است؛ به همین جهت بایستی راهی برای شناسایی مسئول نهایی پیدا نمود و به شیوه‌ای زیان وارده را جبران نمود؛ بنابراین، به نظر می‌رسد در حقوق ایران این نظریه نیز هیچ جایگاهی ندارد.

با ملاحظه راه حل‌های مطرح شده در حقوق ایران و مالزی و ضرورت جبران زیان خواهان و نیز عدم امکان تبریئه هیچ‌یک از عاملان زیان و اجرای عدالت و انصاف در بین عاملین با توجه به فقدان هرگونه دلیل بر انتساب ضرر به هر یک از عوامل مسئولیت تضامنی عوامل زیان در برابر زیان دیده و برای پرهیز از نتایج ناگوار مثل اثبات میزان تقصیر یا تأثیر عوامل احتمالی زیان و اعسار برخی عوامل در صورت توزیع مسئولیت بین عوامل به صورت مساوی راه حل مناسبی به نظر می‌رسد و باید دعوای میزان تقصیر را به عهده عوامل زیان گذاشت که در صورت عدم اثبات مسئولیت بین آنان به تساوی تقسیم شود. جبران خسارت توسط دولت یا بیت‌المال یا توزیع بر اساس سهم در بازار را مخصوص موارد منصوصه تلقی کرد.

نتیجه‌گیری

سبب مجمل از جمله موضوعات دشوار در مسئولیت مدنی و در نتیجه شیوه جبران ضرر ناشی از آن است در این نوع دعاوی باید سبب زیان شناخته شود تا جبران خسارت از آن مطالبه شود. راه‌حل‌های مختلفی برای حل این معضل ارائه و تجربه شده است. هریک از این راه‌حل‌ها به اقتضای شرایط خاص و مبتنی بر دلایل خاص است. نظر غالب تساوی مسئولیت عاملین زیان است اما مسئولیت مساوی عوامل زیان‌علیرغم سهولت آن بار اثبات و شناسایی عوامل زیان را بر عهده زیان‌دیده می‌گذارد که در مواردی برای زیان‌دیده غیرممکن بوده و بعضاً با اعسار همه یا یکی از عوامل زیان مواجه و در نهایت زیان جبران نمی‌شود. راه‌حل قرعه هم ممکن است موجب تحمیل مسئولیت بر شخص غیر گناهکار شود پرداخت از بیت‌المال هم موجب رهایی عوامل زیان از مسئولیت و تحمیل مسئولیت بر جامعه می‌شود و جز در موارد خاص قابل دفاع نمی‌باشد. واگذاری تشخیص و تخییر به دادرس هم خلاف اعمال مقررات واحد قانونی ب افراد جامعه و موجب تشتت آراء و تبعیض و بعضاً خودسری قضات می‌گردد و برائت همه عوامل هم با توجه به وجود علم به وقوع زیان از جانب عوامل محصور و جبهه حقوقی ندارد. مسئولیت تضامنی عوامل زیان موجب تحمیل عادلانه مسئولیت بر همه عوامل تضمین حقوق زیان‌دیده و پرهیز از مخاطرات ناشی از اعسار یا عدم دسترسی به برخی عوامل زیان می‌گردد. بار اثبات میزان تأثیر یا تقصیر عوامل به عهده عاملین زیان واگذار شده که در صورت عدم اثبات بالسویه خسارت بین آنان توزیع می‌شود.

منابع

- احمدوند، ولی الله، مطالعه تطبیقی و مسئولیت مدنی کارفرما در سیستم حقوقی ایران و انگلیس، شماره ۶۱، تهران: نشریه علوم انسانی دانشگاه امام حسین، صص ۴۶-۷ بهمن و اسفند ۱۳۸۴
- انصاری، مرتضی (۱۴۲۸). فرائد الأصول، ج ۲، چ ۹، قم، مجمع الفکر الاسلامی
- باریکلو، علی رضا (۱۳۹۲). مسئولیت مدنی، تهران، نشر میزان
- جعفری چالستری، محمود و دیگران، مسئولیت مدنی سبب مجمل در حقوق مدنی ایران و فقه امامیه، مجموعه مقالات همایش ملی تجلیل از مقام علمی استاد محمد جعفر لنگرودی، فصل دوازدهم، مسئولیت مدنی، صص ۱۹۲۹-۱۹۴۵
- حاجی ده آبادی، احمد (۱۳۸۸). جبران خسارت بزه دیده به هزینه دولت، چ ۱، قم سازمان پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- حکمت نیا، محمود (۱۳۸۹). مسئولیت مدنی در فقه امامیه، مبانی و ساختار، چ ۲، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- داراب پور، مهرداد (۱۳۹۰). مسئولیت مدنی الزامات خارج از قرارداد، چ ۳، تهران، انتشارات مجد
- ذره پور، طاهره (۱۴۰۲). مسئولیت مدنی سبب مجمل، مطالعات حقوق، ش ۳۶، دوره جدید، صص ۲۷۵-۲۹۶
- روانان، علی (۱۳۹۹). رابطه سببیت مجمل در حقوق ایران انگلستان و هندوستان، نشریه مطالعات شبه قاره، ش ۴۸ صص ۴۹-۶۶
- شیرینی زنجانی، سید موسی، کتاب نکاح، ج ۱۷، چ ۱، قم، مؤسسه پژوهشی رای پرداز
- شیروانی، علی، مرتضوی لنگرودی سید مرتضی (۱۳۹۸)، مطالعه توصیفی مسئولیت سهم در بازار در قواعد فقه ایران، نشریه حقوق پزشکی ش ۴۸، صص ۹۳-۱۰۹
- شهید ثانی، زین الدین ابن علی، مسالک الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام، ج ۱۵، چ ۱، قم، مؤسسه المعارف الإسلامیه
- صفری محسن (۱۳۷۹). مسئولیت مدنی سبب مجمل، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش ۴۹
- صدر، سید محمد باقر (۱). دروس فی علم الأصول، ج ۴، چ ۱، بیروت، دار المنتظر
- صفایی، سیدحسین، رحیمی، حبیب الله (۱۳۹۴). مسئولیت مدنی، الزامات خارج از قرارداد، تهران، انتشارات سمت
- گلجانی مقدم و دیگران (۱۴۰۲)، تعهد اجتماعی در مسئولیت پذیری مدنی با وجود اسباب مجمل، نشریه پژوهش های اخلاقی، ش ۵۲، صص ۲۴۷-۲۵۷
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۸). انوار الأصول، ج ۲، چ ۲، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب^(ع)
- رنجبر، سپیده، صفایی، سید حسین و دیگران (۱۳۹۹). مسئولیت مدنی در فرض اجمال سبب: مطالعه موردی تطبیقی در نظام حقوقی ایران و انگلیس، فصلنامه تعالی حقوق، سال یازدهم، ش ۴، صص ۶۰-۸۳
- فیض کاشانی، محمد محسن، مفاتیح الشرائع، ج ۱، چ ۲، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی
- کاتوزیان، ناصر، الزام های خارج از قرارداد، ج ۱، چ ۱۳، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
- کاتوزیان ناصر (۱۳۷۱). وقایع حقوقی، چ ۱، تهران، گنج دانش
- عابدی، محمد (۱۳۹۲). راهکار قانون مجازات اسلامی در مورد مسئولیت مدنی سبب مجمل و قلمرو اعمال آن در خطای پزشکی، چهارمین همایش سراسری طب و قضا

محسنی، حسن (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی راهکارهای جبران زیان ناشی از سبب مجمل و ناشناس در مسئولیت مدنی،

فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۰، ش ۱، صص ۲۹۷-۳۱۶.

مرعشی نجفی، سید شهاب‌الدین، السرقة علی ضوء القرآن و السنة، قم

مشکینی، علی، (۱۳۷۴). اصطلاحات الأصول و معظم أبحاثها، چ ۶، قم، انتشارات الهادی

موسوی خویی، سید ابوالقاسم، موسوعة الإمام الخوئی، ج ۳۱، چ ۱، قم، مؤسسه إحياء آثار الإمام الخوئی،

موسوی الخمينی، سید روح اله (۱۳۸۵) تهذیب الاصول، ج ۲، قم، دار الفکر

نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، قوچانی، تصحیح و تعلیق عباس و آخوندی، علی، ج ۴۲، چ

۷ بیروت، دار إحياء التراث العربی

نراقی، ملا احمد، عوائد الأيام فی بیان قواعد الأحكام، چ ۱، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

Howarth, D (1995) Text Book on Tort. Butterworth, London 30

Steele, Jenny, TORT LAW: Text, Cases and Materials, First Edition, 31

Liz w, strong sl(2007), complete tort law, 2th Edition, oxford, New York. 3(32)

Oxford University Press, 2009 33

Farchild. Gelnhaven funeral services ltd 2002 Aller. 34

چکیده مبسوط

اثبات رابطه سببیت در مسئولیت مدنی توسط زیان دیده از مهمترین عوامل موفقیت در دعوی مسئولیت مدنی است. اسباب ایجاد مسئولیت مدنی متنوع و متفاوت هستند. گاهی سبب ایجاد ضرر واحد است و گاه متعدد و در فرض اخیر در مواردی تعدد همزمان است و گاهی غیر همزمان در هریک از این حالات بدلیل معلوم بودن سبب یا اسباب زیان تعیین سبب یا اسباب دشوار نیست. یکی از اسباب مناقشه بر انگیز در ایجاد مسئولیت مدنی سبب مجمل است. افراد یک گروه محصور و معین بطور هم زمان اقدام به انجام فعل مشابه زیان باری می کنند و در اثر عمل زینبار یکی از آنها به شخصی آسیب می رسد ولی معلوم و مشخص نیست که عمل کدام یک از آنها موجب ضرر به زیان دیده شده است و عامل واقعی قابل شناسایی نمی باشد آنچه مسلم است این است که اقدام یکی از آنان زیان را به بار آورده است و موضوع قابل بررسی این است که کدام عامل سبب ورود زیان و مسئول جبران خسارت وارده است بعنوان مثال سه نفر شکارچی همزمان اقدام به شلیک گلوله می نمایند و در اثر اصابت گلوله یکی از ایشان عابری مصدوم می شود یا بیماری دارویی را از داروخانه خریداری و مصرف می کند و دچار عارضه شده یا فوت نماید و تولید کنندگان داروی مزبور متعدد باشند و نتوان اثبات نمود که داروی تولیدی کدام یک از تولید کنندگان دارو موجب بیماری یا فوت شده است. در مثالهای مزبور آنچه قطعی است مصرف یک دارو از یک تولید کننده خاص موجب زیانهای فوق شده است لیکن معلوم نمی شود که داروی کدام یک از تولید کنندگان بوده است. گاه موضوع از این پیچیده تر می گردد بعنوان مثال در اثر آلودگی زیست محیطی که منابع متعددی دارد شخصی که دچار عارضه قلبی یا ریوی است و استنشاق این نوع هوا برای او مضر است در اثر استنشاق هوای آلوده آسیب می بیند. در این موارد مسئول جبران خسارت چه کسی خواهد بود.

این موضوع از معضلات حقوقی است و در فقه و حقوق موضوعه بحث و جدال زیادی در مورد تعیین مسئول جبران خسارت را بین نویسندگان حقوقی و فقها اسلامی ایجاد کرده است. برای تحقق مسئولیت مدنی ناشی از سبب مجمل شروط ذیل لازم است

۱- وجود علم؛ باتوجه به اینکه ترکیبی از علم به ورود زیان و مردد بودن عامل زیان در میان جمع وجود دارد، این علم، علم اجمالی نامیده می شود.

۲- محصوره بودن شبهه؛ دومین شرط الزم این است که تعداد افراد شبهه باید محصوره باشد. در مواردی که علم اجمالی به سبب زیان وجود دارد نوعی شبهه در خصوص مسئول خسارت وجود دارد که به نظر می رسد با تعیین نوع شبهه می توان حکم شبهه غیر محصوره و محصوره را از یکدیگر تفکیک نمود.

۳- قدام همزمان همه اعضا؛ عواملی که یکی از آنها قطعاً موجب ورود زیان شده استدر واقع زمانی می توان حکم به مسؤولیت افراد جمع بدهیم که همه عوامل فعال بوده اند

۴- مقصر نبودن زیان دیده؛ چهارمین شرطی که برای تحقق بحث مسؤولیت مدنی سبب مجمل تیم پزشکی مورد نیاز است، عدم تقصیر زیان دیده است؛ زیرا وظیفه هر انسانی این است که اموال خود را از هر خطر مادی و معنوی حفظ کند. بنابراین هرگاه زیان دیده در نتیجه اتالف و یا تسبیب یا هر عمل دیگری که دارای مسؤولیت مدنی است در شرف تحمل ضرر بیشتری باشد باید در صورت توانایی از ورود ضرر بیشتر جلوگیری کند و اگر خودداری یا سهل انگاری کند اقدامی منفی به ضرر خود کرده و مسؤول می باشد.

در حقوق ایران و مالزی (به تبعیت از نظام کامن لا) و هم چنین سایر نظامهای حقوقی راه حل‌های متعددی پیش‌بینی شده است و لیکن هنوز راه حل جامع و قطعی ارائه نشده است.

الف: مسئولیت تضامنی عوامل احتمالی زیان در برابر زیان‌دهنده مقصود از مسئولیت تضامنی مسئولیت کلیه اسباب در جبران کامل خسارت زیان‌دیده است لیکن با پرداخت خسارت بوسیله یکی از آنان سایر مسئولین نیز بری می‌شوند. این راه حل به نفع زیان‌دیده است و لیکن خلاف اصل برائت است و نیاز به تصریح قانون دارد.

ب: - تساوی مسئولیت عوامل احتمالی زیان در برابر زیان‌دهنده در حقوق مالزی متأثر از کامن لادر صورت پیچیدگی عوامل و عدم امکان انتساب دقیق هر حادثه به عامل زیان بر مبنای بند ۱ ماده ۱۰ قانون خطای مشترک اگر با توجه به همه شواهد و قرائن اثبات درجات تقصیر مقدور نباشد مسئولیت بطور مساوی بین عوامل تقسیم می‌گردد. بر اساس این نظر باید مسئولیت را میان همه عوامل احتمالی تقسیم کرد در این نظر، بار مسئولیت میان اطراف شبهه به صورت مساوی تقسیم می‌شود. مگر آنکه میزان تقصیر اسباب اثبات شود که در این صورت بر اساس میزان تقصیر ضامن هستند.

ج: تعیین مسئول زیان بر اساس قرعه: از جمله راه‌های تعیین مسئول پرداخت خسارت در سبب مجمل قاعده قرعه است. فقها این قاعده را در دو حالت کلی جاری می‌دانند اول جایی که حقیقت در واقع معین بوده ولی به جهت عوارضی بر ما نامعلوم باشد. دوم هر گاه حقیقت بین دو یا چند چیز مردد باشد و تعیین آن بر ما لازم باشد به نظر می‌رسد سبب مجمل از مصادیق حالت دوم باشد؛ زیرا در سبب مجمل نیز مسئول نهایی جبران خسارت بر ما مجهول است و باید آنرا تعیین نماییم. با بررسی حقوق مالزی مصادیقی برای اعمال این قاعده در سبب مجمل پیدا نشد. در هر صورت، به نظر می‌رسد با توجه به مدارک قاعده قرعه، در دوران معاصر، معیار قرعه تنها در نظامهای حقوقی اسلامی وجود داشته باشد.

د: تعیین مسئول زیان با سوگند: یکی دیگر از شیوه‌های توزیع مسئولیت تمسک به سوگند عوامل احتمالی زیان است. این شیوه در ماده ۴۷۷ و ۴۸۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ پیش‌بینی شده است. بر اساس دو ماده یاد شده، هرگاه ارتکاب قتل توسط یکی از متهمان معلوم باشد، در صورت فقدان لوث، صاحبان حق قصاص می‌توانند از متهمان بخواهند که اتیان سوگند نمایند. در این وضعیت اگر برخی از متهمان از اتیان سوگند خودداری نمایند، هم‌او مسئول پرداخت دیه شناخته خواهد شد. همچنین اگر امتناع کنندگان متعدد باشند، دیه میان ایشان به نسبت مساوی تقسیم خواهد شد.

به نظر می‌رسد قانونگذار این شیوه را در موارد خاصی معتبر دانسته و آن را راهکاری برای مطلق موارد علم اجمالی قلمداد نموده است؛

ه: - پرداخت زیان از اموال عمومی (بیت المال): در نظام جمهوری اسلامی ایران یکی از طرق جبران زیان در صورت سبب مجمل پرداخت از بیت المال است مثلاً اگر در اثر ازدحام شخصی کشته شود و قرائنی دال بر انتساب قتل به جماعتی نباشد یا قاتلی فرار کند و به دسترسی نباشد و اموالی نداشته باشد دیه از بیت المال پرداخت می‌شود و به نظر بعضی از فقها موارد پرداخت از بیت المال تمثیلی و قابل تسری به سایر موارد است

و: پرداخت خسارت به هزینه دولت در سال ۱۹۹۵ در انگلستان تصویب شد و مبنایان تئوری همدردی است بر این اساس دولت موظف به جبران زیان بزه دیدگان است و برای مشارکت همگان از بودجه عمومی دولت زیان جبران می‌شود

ز: توزیع مسئولیت به نسبت سهم در بازار در مواردی از قبیل مصرف داروهای تولیدی چند کارخانه که موجب زیان به زیان‌دیده شده و معلوم نباشد که داروی تولیدی کدام کارخانه زیان را به بار آورده است رویه برخی از محاکم کامن لا توزیع مسئولیت بین تمامی عوامل به نسبت میزان سهم آنها در بازار می‌باشد

ح: ولایت حاکم: ضرورت حمایت از شخص زیان‌دیده پرداخت خسارت است. قاضی از باب ولایت می‌تواند دخالت کرده و شیوه جبران را معلوم کند و با توزیع مسئولیت اقدام به فصل خصومت کند

ط-عدم تحقق مسئولیت مدنی به جهت عدم شناسایی عامل واقعی زیانبر اساس این نظر علت ناشناخته بودن سبب زیان، وجود رابطه سببیت اثبات پذیر نیست. به تعبیر دیگر با فرض مجهول بودن سبب زیان یک رکن تحقق مسئولیت مدنی، یعنی رابطه سببیت اثبات نخواهد شد. در بین راه‌های ارائه شده مسئولیت تضامنی مناسب‌ترین راه حل به نفع زیان‌دیده است.

Extended Abstract

Proofing the causal relationship in civil liability by the injured party is one of the most important factors for success in civil liability litigation. The causes of civil liability are diverse and different. Sometimes the cause of loss is a single cause, sometimes multiple, and in the latter case, in some cases, the multiple causes are simultaneous and sometimes non-simultaneous. In each of these cases, since the cause or causes of loss are known, it is not difficult to determine the cause or causes. One of the controversial causes in the creation of civil liability is the common cause. Individuals of a specific and limited group simultaneously commit a similar harmful act, and as a result of the harmful act of one of them, a person is harmed, but it is not clear which of them caused the harm to the injured party and the real cause cannot be identified. What is certain is that the action of one of them caused the harm, and the issue to be examined is which cause caused the harm and is responsible for compensating for the harm. For example, three hunters simultaneously fire a bullet and as a result of the bullet, one of them is injured by a passerby or buys and consumes a drug from a pharmacy and suffers complications or dies, and there are multiple manufacturers of the drug in question, and it cannot be proven which drug produced by which manufacturer caused the illness or death. In the above examples, what is certain is that the consumption of a drug from a specific manufacturer caused the above-mentioned harm, but it is not clear which manufacturer's drug it was. Sometimes the issue becomes more complicated than this. For example, due to environmental pollution, which has multiple sources, a person who has a heart or lung condition and inhaling this

type of air is harmful to him will be harmed by inhaling polluted air. In these cases, who will be responsible to compensate for the damage?

This is a legal issue and has caused a lot of debate and controversy in jurisprudence and substantive law about determining the person responsible for compensation among legal writers and Islamic jurists. In order to realize civil liability arising from a general cause, the following conditions are necessary: 1- The existence of knowledge: Given that there is a combination of knowledge of the occurrence of damage and the hesitation of the cause of damage among the group, this knowledge is called general knowledge. 2- The limited number of suspects: The second necessary condition is that the number of suspects must be limited. In cases where there is general knowledge of the cause of the damage, there is a kind of doubt about the person responsible for the damage, which seems to be able to distinguish between non-limited and limited doubt by determining the type of doubt) 3- Simultaneous action of all members: factors one of which has definitely caused the damage. In fact, we can rule on the liability of the collective when all factors have been active 4- Non-fault of the injured party: The fourth condition that is required to realize the discussion of civil liability for the medical team is the absence of fault of the injured party; because it is the duty of every human being to protect his property from any material and moral danger. Therefore, whenever the injured party is about to suffer more damage as a result of destruction or damage or any other act that has civil liability, he must prevent more damage if he is able to do so, and if he refrains or is negligent, he has taken a negative action to his own detriment and is liable. In Iranian and Malaysian law (following the common law system) and other legal systems, several solutions have been envisaged, but a comprehensive and definitive solution has not yet been presented. A: Joint and several liability of the probable causes of the loss against the injured party. Joint and several liability means that all causes are responsible for the full compensation of the injured party, but by paying the compensation by one of them, the other responsible parties are also absolved. This solution is in favor of the injured party, but it is against the principle of acquittal and needs to be clarified by law. B: - Equal liability of the probable causes of the loss against the injured party in Malaysian law influenced by the common law, in the event of the complexity of the factors and the impossibility of accurately attributing each incident to the cause of the loss based on paragraph 1 of Article 10 of the Common Fault Law, if it is not possible to prove the degrees of fault, taking into account all the evidence and circumstantial evidence, the liability is divided equally between the factors..According to this view, responsibility should be divided among all possible factors. In this view, the burden of responsibility is divided equally among the parties to the dispute. Unless the degree of fault of the causes is proven, in which

case they are liable based on the degree of fault. Determining the person responsible for the loss based on the lottery: Among the ways of determining the person responsible for paying damages in a general cause is the rule of lottery. Jurists consider this rule to be applicable in two general cases: first, where the truth is actually certain but The direction of the consequences is unknown to us. Second, whenever the truth is doubtful between two or more things and it is necessary for us to determine it, it seems that the general cause is an example of the second case; because in the general cause, the ultimate responsible for compensating for the damage is also unknown to us and we must determine it. By examining Malaysian law, no example was found for applying this rule to the general cause. In any case, it seems that, considering the evidence of the rule of lot, in contemporary times, the criterion of lot only exists in Islamic legal systems.

Determining the person responsible for the loss by oath: Another method of distributing responsibility is to rely on the oath of the possible causes of the loss. This method is provided for in Articles 477 and 488 of the Islamic Penal Code 1392. Based on the two mentioned articles, whenever it is known that one of the accused committed the murder, in the absence of a motive, the holders of the right to retribution can ask the accused to swear an oath. In this situation, if some of the accused refuse to take the oath, they will also be held responsible for paying the blood money. Also, if there are multiple refusers, the blood money will be divided equally among them.

It seems that the legislator considered this method valid in specific cases and did not consider it a solution for all general knowledge cases;

Payment of damages from public funds (Bayt al-Mal): In the Islamic Republic of Iran, one of the ways to compensate for damages in the event of a general cause is payment from the Bayt al-Mal (Khomeini 1385. 475). For example, if a person is killed as a result of a crowd and there is no evidence indicating that the murder was attributed to a group, or if the killer flees and is not accessible and has no property, blood money is paid from the Bayt al-Mal, and according to some jurists, the cases of payment from the Bayt al-Mal are exemplary and can be extended to other cases.

F: Payment of damages at the expense of the government was approved in England in 1995 and is based on the theory of sympathy. Accordingly, the government is obliged to compensate the victims for their losses, and for their participation, the losses are compensated from the government's general budget.

Distribution of liability in proportion to market share in cases such as the consumption of drugs produced by several factories that caused damage to the victim and it is not known which factory produced the drug that caused the damage. The practice of some common law courts is to

distribute liability among all factors in proportion to their share. The ruler's authority: The necessity of protecting the injured person is to pay the damages. The judge can intervene in terms of authority and determine the method of compensation and distribute the responsibility and resolve the dispute

Failure to realize civil liability due to failure to identify the real cause of the damage. Based on this view, the unknown cause of the damage does not prove the existence of a causal relationship. In other words, assuming that the cause of the damage is unknown, one element of realizing civil liability, that is, the causal relationship, will not be proven. Among the solutions presented, joint and several liability is the most appropriate solution in favor of the injured party.